

Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies 2(32): 93–97.

8. Sartre, Jean-Paul. 2017. *L'Être et le néant: essai d'ontologie phénoménologique*. Paris: Gallimard.

9. Sleigh, Summon. 2021. "How Popperian falsification enabled the rise of neoliberalism". *Aeon*. <https://aeon.co/essays/how-popperian-falsification-enabled-the-rise-of-neoliberalism>

10. Valdenfels, Bernhard. 2004. *Topografia Chuzhoho: studii do fenomenologii Chuzhoho [The Topography of the Stranger: Studies in the Phenomenology of the Stranger]*. Translated by V. Kebuladze. Kyiv: PPS.

Л. П. Комисар

МЕТАДИСЦИПЛИНАРНІСТЬ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ В ОПТИКЕ ПРАКТИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ

Аннотация. В статье предлагается идея метадисциплинарной трансформации современной философии в практический горизонт преподавания философских дисциплин на уровне высшей школы. Особенное внимание уделяется исследованиям корреляции между исходными в контексте публикации онтологическими понятиями, такими как интерсубъективность / интеркультурность, полидисциплинарность / метадисциплинарность. Подытоживается, что мультимодальные объединения конкретно-научных знаний и категориального аппарата философии способствуют появлению инновационных гуманитарных трендов, а за поли- и метадисциплинарностью будущее как науки, так и философии.

Ключевые слова: диалог, междисциплинарность, межкультурная коммуникация, полидисциплинарность, полидискурсивность, полилог, практика, тренд.

L. Komisar

METADISCIPLINARITY OF MODERN PHILOSOPHY IN OPTICS OF PRACTICAL DIMENSIONS

In the **introduction**, the article considers issues related to the current challenges of transformation in the fields of modern humanities and philosophy in metadisciplinary dimensions. **The aim** of the research is to explore new optics of philosophical metadisciplinary on the horizon of intercultural communication and educational practices in modern higher education. The problematics of the article involve the use of interdisciplinary **research methods**: structuralist-phenomenological, logical-analytical, ethical-axiological, cultural-philosophical, hermeneutic-ontological, and comparative. In the **research results**, special attention is paid to the correlation between the primary groups of concepts present in the article, such as intersubjectivity / interculturality; common world / interworld / interdisciplinarity; multidisciplinary / metadiscursiveness. The article introduces the author's ideas regarding the need for reactualization at the level of meta- and multidisciplinary of modern philosophical studies in the light of practical dimensions of teaching philosophical disciplines in higher education. The substantiation of problems in the inter-/ transdisciplinary vector is exemplified in the analysis of teaching the discipline "Philosophy of science and methodology of humanitarian knowledge" for training doctors of philosophy at the Kyiv National Linguistics University. The **discussion** demonstrates the approbation dimensions of metadisciplinary trends in philosophy and humanities exemplified in scientific and practical conferences and educational practices in modern higher education. The **conclusions** demonstrate that modern multimodal combinations of specific scientific knowledge and the categorical apparatus of philosophy contribute to the emergence of innovative metadisciplinary trends, and the future of both science and philosophy is based on inter-, poly-, and meta-discursiveness.

Keywords: dialogue, interdisciplinarity, intercultural communication, polydisciplinarity, polydiscursiveness, polylogue, practice, trend.

УДК 340.12:321.011.7 (045)

С. С. Орденюк

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Національний авіаційний університет;

e-mail: ordenov@nau.edu.ua;

ORCID ID: 0000-0002-2572-8300; Researcher ID: Q-7658-2018

Анотація. У статті розкривається специфіка політико-правового виміру міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу. Акцентується увага на тому, що проблематика міжцивілізаційних відносин має тенденції до загострення, адже одним із проявів глобалізації є нерівномірність економічного і соціокультурного розвитку різних народів, регіонів, цивілізаційних утворень тощо. Наголошується, що позиції західних дослідників цивілізаційного розвитку відображають самосвідомість переваги західноєвропейського суспільства. Це тягне за собою неузгодженості у співвіднесенні термінів «цивілізація» і «глобалізація» та неоднозначність трактування самого терміну «цивілізація»: з одного боку, він передбачає певні універсальні засади розвитку, а з іншого – з усією очевидністю містить орієнталізм, ставлячи під сумнів існування незахідних форм цивілізації. У такий спосіб, одним з інструментів глобалізму виступає гіпердифузіонізм, який ґрунтується на такому принципі, що одна цивілізація, раса, або один народ, через свої особливості, є творцями всіх благ, які в них запозичили менш розвинені цивілізації та народи. Це значною мірою обумовлює політико-правовий вимір міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу, через що можна розглядати конфлікт цивілізацій як неминучий наслідок глобалізму.

Ключові слова: міжцивілізаційні виклики; діалог культур і цивілізацій, глобалізація, політика, право.

Вступ

У сучасному глобалізованому суспільстві проблематика міжцивілізаційних відносин має тенденції до загострення, адже одним із проявів глобалізації є нерівномірність економічного і соціокультурного розвитку різних народів, регіонів, цивілізаційних

утворень тощо. Незважаючи на те, що глобалізація є результатом інтернаціоналізації економічних відносин та політичних систем, пов'язаної з індустріальною революцією, розвитком наук і технологій, а також великими географічними відкриттями XV-XVI століть, іншій бік глобалізації імпліцитно містить у собі

негативний досвід колонізації значної частини світу європейськими державами. Ця традиція у сучасний період проявляється у тому, що, крім економічної і соціокультурної інтеграції, глобалізація веде також до: архаїзації глобалізованого соціуму (Орденів 2018); ризиків екологічної кризи техногенної цивілізації (Дротянко 2021), що визначає специфіку екологічного дискурсу (Скиба 2021); неконтрольованого споживання розвинутими економіками природних ресурсів за рахунок країн «третього світу» (Клешня 2020, 57); стрімкого зростання випадків екологічних та техногенних катастроф (Сухова 2022); збільшення розриву між бідними та багатими країнами, Заходом та Сходом, Північчю та Півднем, що веде до загострення протистояння штучного та природного (Abysova 2022); проблем комунікації в полікультурних суспільствах (Дротянко, Жолдоков 2012, 5). Все це спричиняє посилення суперечностей між різними регіонами і країнами та погіршує міжцивілізаційні відносини загалом. Саме тому процес глобалізації в різних сферах має такі неоднозначні наслідки для розвитку окремих цивілізацій.

Зважаючи на те, що цивілізація являє собою єдність матеріальної та духовної культури, яка забезпечується тривалим існуванням політичної та етнодемографічної спільності (Т. Парсонс), її політико-правовий вимір суттєво впливає на хід глобалізаційних процесів. Це означає, що матеріальне виробництво та духовний бік розвитку суспільства, економіку, політику та соціальні аспекти необхідно розглядати як важливі складові цивілізації. Але при цьому не можна не брати до уваги різноманіття культур-історичного процесу різних регіонів світу. Вищезазначене вказує на актуалізацію вивчення політико-правового виміру міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу у контексті аксіологічної контроверзи культур.

Аналіз досліджень і публікацій

Теоретичною основою дослідження виступили культурологічні, філософські, політекономічні та соціально-політологічні дослідження Е. Бенвеніста, І. Гердера, С. Ленге, Т. Парсонса, А. Печчеї, Л. Февра, А. Фергюсона та ін.

Мета та завдання статті

Метою статті є розкриття із соціально-філософських позицій політико-правового виміру міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу.

Методологія дослідження

У дослідженні використано культур-цивілізаційний та діалектичний методи у їхньому інтегративному поєднанні. Були використані також аксіологічний та історичний підходи, що сприяло поглибленому розумінню політико-правового виміру міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу.

Результати

У сучасній соціально-філософській теорії цивілізація визначається багатьма чинниками – соціальними, економічними, політичними, правовими, технічними, технологічними тощо. Але чи не найважливішим серед них є фактор культури в її історичному контексті, адже культура пронизує усі сфери суспільного буття. Саме історичний фактор культури надає динамізм у розгляді цивілізації, дозволяючи

виявити нерв і загальну спрямованість її соціокультурної динаміки. Водночас, він дозволяє, також, найбільш адекватно визначити умови виникнення складного і багатоаспектного феномену цивілізації.

У гуманітаристиці другої половини ХХ – початку ХХІ століть досить чітко зафіксовані програмуючі функції культури, а також неодноразово наголошено на її впливі на усі сфери людського буття. Адже немає такого напрямку діяльності, людської поведінки та комунікативних практик, соціальних структур, суспільних інститутів і відносин, які б існували або трансформувалися поза впливом культури. Тому культурологічний підхід можна розглядати як особливий ракурс обговорення проблем соціокультурної динаміки в контексті цивілізаційних змін. Культурологічний підхід акцентує увагу на аксіологічних аспектах та архетипічній свідомості, що багато в чому визначає цивілізаційний розвиток. Аксіологічні засади виявляються у найрізноманітніших сферах культури – у науці і філософії, релігії і моралі, а також у політичній і правовій свідомості зокрема. Не зважаючи на викликану соціальною диференціацією відносну автономію цих і інших сфер культури, вони є когерентними між собою, адже виростають з її загального поля. Це означає, що трансформація базисних цінностей в одній сфері неминує відбивається на інших, обумовлюючи загальний поступ культури, а отже, пошук нових стратегій цивілізаційного розвитку передбачає також з'ясування того, як відбувається зміна базисних цінностей культури та як впливають на цей процес зустріч і взаємодія різних культур в епоху глобалізації. Зазначене актуалізує питання кореляції понять «культура» і «цивілізація» з політико-правовим виміром, у їхньому співвідношенні зі змістом поняття «глобалізація».

Категорії «культура» і «цивілізація» набули досить специфічного значення, яке змінюється залежно від конкретно-історичної ситуації, а також соціального, технічного або ідеологічного контексту. У суспільних науках існують традиції як протиставлення цих понять, так і їхнього отождолення. Наприклад, М. Бердяєв конститував поняття «культура» і «цивілізація» за принципом альтернативних розбіжностей. У статті «Передсмертні думки Фауста», що з'явилася як реакція на книгу О. Шпенглера «Занепад Європи», він характеризував культуру як національну, аристократичну і релігійну, а цивілізацію, навпаки, – як «інтернаціональну, механічну, демократичну і атеїстичну» (Бердяєв 1994, 373). Відзначимо, що у гуманітарному дискурсі явище культури є чи не найбільш досліджуваним, із сотнями вже наявних дефініцій, кількість яких продовжує зростати. Незважаючи на це, умовно їх можна звести до двох груп:

- визначення культури, що мають за основу вказівку на певний потенціал гіпертрофовано-індивідуалізованої особи, відсилаючи, в такий спосіб, до активного людського початку, підкреслено діяльнісного, творчого аспекту особистості, що розуміється як найважливіша здатність індивіда змінюватися самому та змінювати навколишній світ під свої утилітарні потреби;

- такі, що об'єктом впливу вбачають саму людину, яка під егідою зовнішніх факторів – суспільства, природи – формується згідно із наперед визначеними теософськими принципами і правилами. Для підтвердження останнього достатньо привести положення І. Гердера, який, розмірковуючи про вдосконалення людського роду, зазначав, що, «завдяки вправам, що тривають ціле життя, ми стаємо людьми, оскільки сама здатність людини до вдосконалення або зіпсованості заснована на цій особливості» (Гердер 1977, 229). Прихильники даного підходу вважають, що людські якості суто виховуються, а становлення людини відбувається завдяки наслідуванню та вправам; індивідуальний аспект при цьому нівелюється.

Цілком очевидним є те, що ці дві точки зору, насамперед, відображають уклад суспільства, вказуючи швидше на прихильність до дієвої форми колективного буття. На нашу думку, наведені підходи до визначення поняття «культура» більшою мірою обумовлені прийнятим у суспільстві горизонтальним чи вертикальним типом соціальних зв'язків і відносин, та не описують безсторонньо саме явище культури. Водночас, відкинувши мінливий ідеологічний контекст, культуру можна визначити як сукупність результатів людської життєдіяльності, які представлені у продуктах матеріальної і духовної праці, та характеризують спосіб і рівень розвитку соціалізації людини в природному й соціальному середовищі. Цей перетворений, рукотворний, окультурений світ постає перед людиною як «друга природа», у вигляді матеріальних і духовних артефактів, покликання яких полягає у забезпеченні її соціальних і біологічних потреб.

Сучасні дослідники філософії культури вважають, що культурні артефакти складаються з чотирьох типів елементів: понять і концептів, які виражають культурні універсалиї; відношень; цінностей; норм, у вигляді правил і стандартів (Півоєв 2009, 13). Отже, політико-правовий вимір культури розкривається за допомогою найбільш загальних, із найвищим ступенем наукового узагальнення фундаментальних понять, які на аксіологічних засадах інтегровані у систему діючих суспільних відносин, корелюють з її структурою та онтологізуються в суспільстві у вигляді позитивно-правових норм та відповідної практики політичної комунікації.

Очевидно, що політична комунікація і правова культура, як надскладні суспільні явища, виникають лише на певному етапі розвитку соціальних відносин, а відтак не в усі періоди історичного часу вони мали місце. Звісно, певні провісники політики і правової культури спостерігалися в епоху Античності та за доби Середньовіччя. Але як суспільне явище політико-правовий вимір культури формується значно пізніше – в період становлення модерного суспільства та виникнення буржуазних, а згодом і капіталістичних відносин. У цьому контексті політико-правовий вимір культури прямо пов'язаний із таким досягнутим станом суспільства, який одночасно вказує на високий рівень суспільного розвитку та соціальної техніки, а також своєрідність мислення, тобто цивілізацію. Саме у цивілізації культура набуває свого політико-правового виміру.

Самоусвідомлення передового статусу, разом із самовіднесенням із цивілізацією, у західному суспільстві відбувається із середини XVIII століття. Е. Бенвеніст у праці «Цивілізація. До історії слова» зазначав, що спочатку Мірабо, а потім й інші автори, вживали поняття «civilisation» у контексті певних дій стосовно виховання, прищеплювання людині навичок пристойної поведінки, а також пом'якшення суспільної моралі. Раніше це мало назву «police», тобто – підтримку і відтворення правил, які зобов'язують громадян дотримуватися громадського порядку і пристойності. С. Ленге в роботі «Теорія цивільного права, або Основні засади суспільства» поняття «civilisation» застосовує як початковий колективний процес, який вивів людство зі стану варварства. Це значення вже наближається до визначення «цивілізації» як певного стану цивілізованого суспільства. З часом прикладів подібного вживання терміну «цивілізація» в літературі стає все більше. Нарешті, як зазначає Е. Бенвеніст, у А. Фергюсона поняття «цивілізація» використовується як вища норма в оцінці ступеня вихованості та є певною вказівкою на форму і рівень розвитку суспільства внаслідок впливу закону і політичного устрою (Бенвеніст 1974, 390). Так розпочинається використання поняття «цивілізація» у його еволюціоністському сенсі, у тому числі у контексті показника висоти рівня власної епохи, ключовим елементом якого виступає політико-правовий вимір розвитку суспільства.

Отже, з позиції багатьох західних дослідників, поняття «політика», «право», «культура» і «цивілізація» пов'язані у часі (епоха Модерну) та соціокультурному просторі (Західний світ). Звідси вважається, що політико-правовий вимір культури базується винятково на цивілізаційних досягненнях західного модерного суспільства, виростаючи зі сполуки лібералізму, капіталізму й науки. У цьому сенсі, цивілізаційний розвиток західного суспільства, ліберальна форма політичного устрою і право мають історичний і антропологічний вимір та детерміновані одне одним.

У роботі «Про процес цивілізації: соціогенетичне та психогенетичне дослідження» Н. Еліас наголошував, що поняття «цивілізація» відображає самосвідомість західноєвропейського християнського суспільства, усвідомлення ним переваги власної – індивідуалістичної – поведінки та, у певному сенсі, вказує на відсталість інших суспільств. Досліджуючи західноєвропейські суспільства та типовий для них спосіб поведінки людей, він зазначав: «Аби зрозуміти, що таке цивілізація, нам слід повернутися до того, що передувало «цивілізованому», до його витоків. «Цивілізація», що розглядається як наявне, як щось готове і просто дане, поза всяким зв'язком з її походженням, насправді є процесом або частиною процесу, в якому ми беремо участь. Всі елементи, які її утворюють, – машини, наукові відкриття, форми держави тощо, – є свідченнями особливого [індивідуалізованого] роду структури людських відносин, суспільства, так само як і особливого роду людської поведінки» (Еліас 2001, 117-118). У такий спосіб, у трактуванні вченого, цивілізація є процесом, що був породжений специфічними зв'язками, відно-

синами та поведінкою людини індивідуалістського типу.

Отже, узагальнивши викладене, можна прийти до висновку, що позиції західних дослідників цивілізаційного розвитку мають дещо спільне, а саме – відображення самосвідомості переваги західно-європейського суспільства та, деякою мірою, вказівку на відсталість інших суспільств. Через це, співвіднесення термінів «цивілізація» і «глобалізація» одразу породжує неузгодженості. А з усього наведеного впливає деяка неоднозначність і самого терміну «цивілізація»: з одного боку, він передбачає певні універсалістські засади розвитку, що притаманні різним соціокультурним утворенням, які досягли певної форми суспільства і особливого роду людської поведінки, а з іншого – з усією очевидністю містить орієнталізм (Е. Саїд) у вигляді аксіологічних і історико-культурних передумов суто західного шляху розвитку, ставлячи в такий спосіб під сумнів існування незахідних форм цивілізації (незрозуміло, як при такому підході А. Тойнбі зміг нарахувати 21 цивілізацію?). Щодо західного орієнталізму у розкритті змісту терміна «цивілізація», то яскраве його підтвердження ми знаходимо й у сучасний період, зокрема у широко відомій роботі Н. Фергюсона з красномовною назвою «Цивілізація: Захід та решта», яка у вітчизняному перекладі чомусь вийшла під назвою «Цивілізація: як Захід став успішним». Ця робота інтегрувала різні аспекти даного підходу, тому її можна прийняти за загальний виразник орієнталізму у сучасному глобалізованому дискурсі. Отже, як із позиції сучасного орієнталізму розглядаються міжцивілізаційні відносини?

Н. Фергюсон наголошує, що до XV століття Європа помітно відставала у розвитку від східних держав, які вже на той час мали розвинуті медицину і науку. Водночас, він визначає шість ключових факторів розвитку, що в короткий час привели західну цивілізацію до успіху, це – конкуренція, наука, власність, медицина, споживання та праця. Власне: конкуренція європейських держав за торгівлю призвела до відкриття Америки і колонізації ними більшої частини світу; Реформація стала причиною виникнення наукової революції; право приватної власності запустило внутрішні механізми соціально-економічного розвитку; за часів панування імперій та колоніалізму розвинулася медицина (мабуть, йдеться про запозичення медичних і інших знань від більш розвинених, на той період, східних країн); праця і промислова революція створили масове виробництво, що виросло у суспільство споживання (Ferguson, 2018). При цьому Н. Фергюсон не зважає на наявні суперечності в його аргументах. Зокрема, говорячи про більш розвинені до XV століття східні цивілізації, в яких західні держави запозичили науку і медицину, разом із тим він стверджує, що поява і розвиток науки є саме західним досягненням, пов'язаним із Реформацією.

У своїй книзі Н. Фергюсон просторікує також про те, що починаючи з другої половини XX століття, стає очевидним, що єдиним шляхом для східних суспільств подолати свою недорозвиненість є наслідування прикладу Японії щодо запозичення західних інститутів і укладу. На його думку, серед більшості існуючих до

середини XX століття моделей найбільш привабливі мали саме європейське походження: ліберальний капіталізм, націонал-соціалізм і радянський комунізм. З часом, як зазначає Н. Фергюсон, західна цивілізація стала єдиною можливою моделлю в глобалізованому світі (йдеться, напевно, про ті можливості, що відкрилися перед західною політико-економічною експансією з розпадом Радянського Союзу): в економіці різних країн ринок визначає динаміку торгівлі і ціноутворення; в політиці держави намагаються вплинути на економічний цикл і зменшити нерівність доходів; освіта і медицина прагнуть до західних стандартів; своєрідним світовим стандартом стає, також, західна організація праці. До того ж релігію, яку експортували у ході колонізації світу західні місіонери, сприйняла третина людства. Прогресує навіть атеїзм, що зародився на Заході. Тому, на думку Н. Фергюсона, «зовсім не буде проявом «євроцентризму» заявити, що піднесення західної цивілізації – це єдине важливе історичне явище другої половини II тисячоліття з Різдва Христового. Це очевидно» (Ferguson 2018).

Отже, з позиції Н. Фергюсона, цілком «очевидно», що усі блага, технології, соціальні і культурні практики, які існують і якими користуються невдячні тубільці у усьому світі, створені західною цивілізацією. Тобто блага цивілізації – це блага суто західної цивілізації. І лише в сфері політичних інститутів, бідкається Н. Фергюсон, зберігається вражаючий плюралізм: «Безліч країн, кожна по-своєму, чинить опір ідеї верховенству права, з його захистом прав людини як підстави повноцінного представницького правління. А войовничий іслам – як політична ідеологія, так і релігія – чинить опір статевої рівності та сексуальній свободі – західним стандартам кінця XX століття» (Ferguson 2018). При цьому абсолютно не зрозумілим є те, як найважливіші «західні стандарти кінця XX століття» – представницьке правління і сексуальна свобода – сприяють успіху у соціально-економічному розвитку, яким так пишається західна цивілізація. І якщо ці стандарти не пов'язані із соціально-економічним розвитком, що є цілком очевидним для незаангажованої свідомості, то, можливо, справедливим є те, що «безліч країн» протистоять їхньому нав'язуванню усіма можливими способами?

Стосовно аргумента щодо запозичення Японією західних інститутів і укладу, то західним політикам і дослідникам давно відомо, що Японія, перейнявши деякі елементи західної соціально-економічної системи, при цьому суттєво трансформувала їх у ході коадаптації до свого існуючого укладу, який вона не збиралася змінювати. Якщо мається на увазі прийняття Японією капіталістичного способу виробництва, то вже сам термін «японський капіталізм», до речі, як «корейський», і будь-який інший, указує на його специфічні особливості та підкреслює, насамперед, своєрідність не тільки економічних відносин, але й відображає прийнятий уклад суспільства, вказуючи на прийнятну систему цінностей і дієву форми колективного буття.

У даному контексті Дж. Кін зазначав, що в Японії, не зважаючи на економічне піднесення, залишалися надзвичайно потужними домодерні почуття, на зразок комуналізму, патріархату в родинному житті та

особистої покірності індивідів владі. Тому чимало японських дослідників намагалися підвести ідеологічну основу під специфічне явище «японського капіталізму» та обґрунтувати цей унікальний феномен існування капіталізму, зважаючи на повну відсутність його атрибутів у системі суспільних відносин. Японські дослідники вважають, що в країні з «азійськими цінностями», з їхньою традицією переваги спільноти над особистістю та превалюванням «прав Держави» над особистими правами, капіталізм постає без громадянського суспільства. При цьому «сама слабкість громадянського суспільства, в сенсі всеохопних соціальних мереж, що наділяють особистість сильним почуттям індивідуальності, дала змогу японському капіталізму розвиватися з винятковою швидкістю, без помітного соціального опору» (Кін 2000, 22). Дійсно, японський патерналізм сприяв впровадженню на інституціональному рівні капіталістичних стандартів у власну соціальну систему. Але, водночас, їхнє впровадження не спричинило структурної зміни укладу японського суспільства, а, навпаки, уклад трансформував капіталістичні стандарти у такий спосіб, що потім М. Тетчер у роботі «Мистецтво управління державою. Стратегії для світу, що змінюється» зазначала: «Японці, які вирішили перетворити свою країну на економічну наддержаву, працювали не на себе і свої сім'ї, як це зазвичай відбувається на Заході, а безпосередньо на Японію – або на «Японію Інкорпорейтед»» (Тетчер 2003, 158), що, насамперед, влучно характеризує японський «капіталізм». Також у книзі М. Тетчер дуже журилася щодо того, що західні країни так й не спромоглися переконати Японію взяти кредит у МВФ для розвитку власної економіки. Цю рису вона відносила до недоліків японського виховання та їхньої самобутньої культури, що, насамперед, врятувало японську національну економіку від цілковитого знищення та зберегло державний суверенітет. Зазначене з усією очевидністю доводить, що в Японії наявне громадянське суспільство, і воно спрямоване не на знищення колективного на догоду утилітарним індивідуальним інтересам, а на збереження національного суверенітету, соціальної пам'яті, загального поля культури і соціуму.

Єдине, з чим можна погодитися, але лише частково, так це з твердженням Н. Фергюсона, що ліберальний капіталізм і націонал-соціалізм мають суто західно-європейське походження, тобто одне коріння, яким є гіпердифузійнізм. Адже вони ґрунтуються на принципі, що одна цивілізація, раса, або один народ, через свої особливості, є творцями всіх благ, які потім у них запозичували менш розвинені цивілізації та народи. Тому до списку Н. Фергюсона «найбільш привабливих» продуктів західної цивілізації логічно додати ще фашизм, адже він має ту саму основу. Разом із тим, з радянським комунізмом, який Н. Фергюсон ставить в один ряд із націонал-соціалізмом, не все так однозначно, адже, будучи породженим німецькою класичною філософією, він все ж таки ґрунтувався на протилежному до гіпердифузійнізму принципі – на принципі універсалізму, і вбачав у обмеженні за національною, чи расовою ознаками суто класову складову. Тому ці обмеження він розглядав, у

першу чергу, як прояви несвободи, експлуатації і гегемонії.

М. Шермер вважає, що для гіпердифузійнізму характерно використання расистської таксономії для створення теоретичних концепцій расової переваги, які насправді є ще одним виявом етноцентризму. У своїй роботі він запитує: «Як ми можемо навішувати ярлики на чорних як терпимих чи білих як розумних, коли такі категорії... насправді найкраще описуються як континуум?» (Shermer 2002, 259). М. Шермер стверджує, що віра в те, що одна раса чи культура перевершує іншу, означає крах культурного розвитку, адже ми не можемо відмахнутися від доказів змішаної спадковості між усіма культурами. Дослідник звертається до книги «Дзвонова крива: Інтелект і класова структура американського суспільства» американських психолога Річарда Херрнстайна і політолога Чарльза Мюррея, як до прикладу такого класифікаторства, оскільки вони спробували розкласти цивілізації на расові категорії, де головною ознакою виступав інтелект.

Ми можемо лише додати, що увесь розвиток західної цивілізації відображає взаємопов'язаний і взаємообумовлений процес – загальний поступ людства. Це те, що об'єднує різні культури, народи, етноси, раси, нації. Початок цього процесу в історичній ретроспективі припадає на період від VIII ст. по II ст. до н. е., який К. Ясперс називав «осьовим часом» світової цивілізації. Саме під час генезису культури по усьому світу виникали державні, політичні, соціальні та морально-правові моделі життєдіяльності, розширювалися звичні межі існування, відкривався соціокультурний простір для індивідуальної самореалізації, були започатковані аксіологічні компоненти духовного світу сучасної людини. Як зазначав К. Ясперс, зі вступом людства в цю нову епоху завершується «епоха міфологічна, з її самозаспокоєністю само-собою-розумілістю. Розпочинається боротьба проти міфу з боку раціональності і раціонального проясненого досвіду (логос проти міфу)... Цю загальну зміну людського буття можна назвати одухотворенням... Людина більше не є замкнутою в собі. Вона є невідомою сама для себе, а тому відкритою для нових безмежних можливостей» (Ясперс 1991, 23). Це означає також, що об'єднаним у цьому процесі загального поступу людства виступає розум. Саме на засадах розуму західні народи змогли свого часу сприйняти мудрість та перейняти накопичені східними народами наукові знання, перетворивши їх на дієвий інструмент для власного розвитку. На тих самих засадах інші народи сприймають західні технології, у тому числі соціальні, політичні, правові, використовуючи їх для розвитку власного суспільства. І намагання деяких представників західного суспільства вплинути на те, в який спосіб будуть використовуватись ці технології іншими суспільствами, встановлюючи обов'язкові для всіх стандарти і правила, насаджуючи свої принципи і цінності, означає, по суті, намагання приватизувати ними розум, що є нонсенсом. Але це також означає спробу зупинити загальний розвиток, що є неможливим. Такий шлях є очевидним шляхом до катастрофи, адже штучне стримування загального поступу на користь локальних інтересів окремих цивілізаційних утворень

неминуче веде до конфронтацій і протистоянь, а також до усунення, в першу чергу, тих, хто стоїть на шляху до розвитку.

В такий спосіб, незахідні країни чинять опір не принципам верховенства права, а правилам і стандартам, що встановлює західний світ для штучного керування глобалізаційним розвитком та здійснення впливу на суспільну свідомість. Інструментом цього виступає орієнталізм – «сито, через яке Захід пропускає все східне, і разом із цим це західний спосіб панувати над Сходом, реструктурувати його, здійснювати над ним владу» (Саїд 2001: 14). Саме тому С. Хантінгтон, описуючи динаміку міжнародних відносин крізь призму цивілізаційних процесів та пов'язаних із цим конфліктів, застерігав, що «у світі, який зароджується, відносини між країнами та групами з різних цивілізацій не будуть тисними і часто будуть антагоністичними» (Хантінгтон 2007, 281). Отже, в сучасний період експансіонізм Заходу, разом із відторгненням і нетерпимістю, як реакцією незахідних цивілізацій на західну експансію цінностей, принципів і правил, стають центральною віссю всієї світової політики, що значною мірою обумовлює політико-правовий вимір міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу, через що можна розглядати конфлікт цивілізацій як неминучий наслідок глобалізації світопорядку, заснованого на правилах західної цивілізації.

Обговорення

З позиції глобалістики, сучасний світ є відкритою, неврівноваженою системою, нестабільністю якої пов'язана з її прагненням до однополярності та перманентною, на цій підставі, економічною кризою. При цьому передбачається, що між різними регіонами, країнами, народами в рамках економічної співпраці відбувається інтенсивний обмін матеріальними і грошовими ресурсами, товарами, енергією, сировиною, технологіями та результатами масової культури, а також реалізується інтенсивна інформаційно-комунікативна взаємодія.

Здавалося б, процеси інтеграції, що ґрунтуються на економічних засадах, повинні виключити цивілізаційні і культурні конфлікти, адже ключовим фактором взаємодії виступає економічна доцільність. П. Козловски щодо цього у роботі «Етика капіталізму» зазначав, що «процес автономізації господарства є вираженням розвитку європейського духу у напрямку до індивідуалізації, суб'єктивізації і раціоналізації, й тим самим він виявляється включеним в історію свободи в західній культурі. Індивідуалізація означає вивільнення людини з прикутості до притаманного їй від народження соціального статусу і з пов'язаності її соціальними і релігійними нормами. Вона обумовлює певну розбіжність між індивідом і спільнотою, певне роздвоєння, що сприймається окремою людиною одночасно як звільнення і як відчуження. Вона є показником розвитку до суб'єктивності. Суб'єкт, Я стає мірою всіх речей і сам відповідає за свої дії і своє соціальне становище. Розвиваючись у тенденції від статусу до контракту (Генрі Мейн), від «ascription» [приписування] до «achievement» [досягнення]

(Толкотт Парсонс), західний індивідуалізм знаходить свій соціологічний базис» (Козловски 1996, 20-21).

Отже, економічний інтерес, з одного боку, є показником розвитку до суб'єктивності, а з іншого – деякою мірою позиціонує безособовість. Над ним начебто не тяжіють соціальний статус і норми моралі, традиції й цінності, – лише контрактні зобов'язання, які відображають взаємовигідні умови. Але, з того ж таки економічного інтересу, впливає, що найсильніша світова держава обов'язково намагатиметься нав'язати свої цінності та норми суспільного укладу всім іншим, адже, в такий спосіб, через світову гегемонію, вона забезпечує свої економічні інтереси. У даному контексті У. Макбрайд у своїй роботі «Глобалізація і міжкультурний діалог» наводить слова відомого американського політика Г. Кісінджера, який заявив: «Головний виклик полягає в тому, що те, що зазвичай називають глобалізацією, насправді просто інша назва панівної ролі Сполучених Штатів» (Макбрайд, 2003). Ця позиція ставить знак рівності між глобалізацією та експансивною зовнішньою політикою США, яка після розпаду Радянського Союзу набула статусу провідної наддержави.

С. Латуч у роботі «Вестернізація світу. Значення, масштаби та межі прагнення до глобальної однонамітності» описуючи процеси формування глобальної культури на засадах поширення західних інститутів та цінностей ототожнює процеси вестернізації і глобалізації, вважаючи їх двома сторонами однієї медалі. Він вважає, що інтегральне поєднання процесів вестернізації і глобалізації виступає як тотальна сила, який не можуть протистояти окремі локальності (Latouche 1996). Отже, нав'язування Заходом іншим народам масової культури, інститутів і цінностей, а, головне, правил, що виступають як тотальна сила, має певну економічну доцільність, адже в такий спосіб можна нав'язати свою волю і змусити суспільства та цілі народи розвиватися у напрямку, який шкодить їхнім національним і економічним інтересам.

Висновки

Отже, у розгляді цивілізаційних процесів важливим є фактор культури в її історичному контексті. Політико-правовий вимір культури розкривається за допомогою найбільш загальних, із найвищим ступенем наукового узагальнення фундаментальних понять, які на аксіологічних засадах інтегровані у систему діючих суспільних відносин, корелюють з її структурою та онтологізуються в суспільстві у вигляді позитивно-правових норм та відповідної практики політичної комунікації.

Політична комунікація і правова культура, як надскладні суспільні явища, виникають лише на певному етапі розвитку соціальних відносин. У цьому контексті політико-правовий вимір культури прямо пов'язаний із таким досягнутим станом суспільства, який одночасно вказує на високий рівень суспільного розвитку та соціальної техніки, а також своєрідність мислення, тобто цивілізацію. Саме у цивілізаційному вимірі культура набуває політико-правового виміру.

Водночас, з позиції західних дослідників цивілізаційний розвиток є відображенням переваги західноєвропейського суспільства, через що спів-

віднесення термінів «цивілізація» і «глобалізація» одразу породжує неузгодженості, з чого випливає деяка неоднозначність і самого терміну «цивілізація». Незважаючи на те, що термін «цивілізація» передбачає певні універсалістські засади розвитку, він з усією очевидністю містить, також, орієнталізм, ставлячи в такий спосіб під сумнів існування незахідних форм цивілізації. Цим обумовлюється те, що одним з інструментів глобалізації виступає гіпердифузійнізм, який ґрунтується на такому принципі, що одна цивілізація, раса, або один народ, через свої особливості, є творцями всіх благ, які в них запозичили менш розвинені цивілізації та народи. Означений підхід значною мірою обумовлює політико-правовий вимір міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу, через що можна розглядати конфлікт цивілізацій як неминучий наслідок глобалізації світопорядку, заснованого на правилах західної цивілізації.

Список літератури

1. Abysova M. Socially responsible consumption in the conditions of sharpening of contradiction between artificial and natural. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 1 (35). К.: НАУ, 2022. 30-35.
2. Ferguson N. *Civilization: The West and the Rest*. Publisher: Penguin Books; London, 2018. 432 p.
3. Latouche S. *The Westernisation of the World. Significance, scope and limits of the drive towards global uniformity*. Cambridge. 1996. 160 p.
4. Shermer M. *Why People Believe Weird Things*. New York: St. Martin's Press, 2002.
5. Бенвеніст Е. Загальна лінгвістика. М.: Прогрес, 1974. 448 с. (Мовознавці світу).
6. Бердяев М. Нове середньовіччя. Роздуми про долю Росії та Європи / Філософія творчості, культури та мистецтва: у 2-х т. Т. 1. М.: Мистецтво, 1994. 542 с.
7. Гердер І. Г. Ідеї до філософії історії людства. М.: Наука, 1977. 703 с.
8. Дротянко Л. Г. Екологічна криза техногенної цивілізації: ризики XXI століття. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2(34), К.: НАУ, 2021. 9-14.
9. Дротянко Л. Г., Жолдоков В. О. Мультикультуралізм комунікативних процесів у глобалізованому світі. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Вип. 1 (15)*. К.: НАУ, 2012. С. 5-8.
10. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / пер. з англ. О. Гриценко. К.: К.І.С., 2000. 192 с.
11. К्लешня Г. М. Екологічний імператив як фактор антропологічної безпеки сучасного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Вип. 1 (31)*. К.: НАУ, 2020. С. 57-63.
12. Козловський П. Етика капіталізму (з коментарем Дж.Бьюкенена); Еволюція та суспільство: Критика соціобіології. Спб.: Економічна школа, 1996. 158 с. (Етична економія: Дослідження з етики, культури та філософії господарства; Вип. 1).
13. Макбрайд У. Глобалізація та міжкультурний діалог. Питання філософії. 2003. № 1. С. 80-87.
14. Орденів С. С. Архаїзація глобалізованого соціуму в інформаційну добу. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2(28). К.: НАУ, 2018. С. 54-64.
15. Півовев В. М. Філософія культури: Навчальний посібник для вузів. М.: Академічний Проект; Гаудеамус, 2009. 425 с.
16. Саїд Е. Орієнталізм / пер. з англ. В. Шовкун. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.
17. Скиба І. П. Специфіка екологічного дискурсу в ХХІ столітті. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2(34), К.: НАУ, 2021. С. 55-60.
18. Сухова Н. М. Доля прогресу в цифрову епоху. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 1(35), К.: НАУ, 2022. С. 115-119.
19. Тетчер М. Мистецтво управління державою. Стратегії для мінливого світу. М.: Альпіна Паблішер, 2003. 504 с.
20. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій / пер. з англ. Т. Велімеєва. М.: АСТ, 2007. 571, [5] с. (Philosophy).
21. Еліас Н. Про процес цивілізації. Соціогенетичні та психогенетичні дослідження. Том 1. Зміни у поведінці вищого шару мирян у країнах Заходу. М., Спб.: Університетська книга, 2001. 332 с.
22. Ясперс К. Сенс і призначення історії. М.: Політвидав, 1991. 527с. (Мислителі ХХ ст.).

References

1. Abysova, Mariia. 2022. "Socially responsible consumption in the conditions of sharpening of contradiction between artificial and natural". *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1(35): 30-35.
2. Benvenist, Emil. 1974. *Obschaya lingvistika*. Moscow: Progress.
3. Berdyayev, Nikolay. 1994. "Novoe srednevekovye. Razmyshleniya o sudbe Rossii i Evropyi" ["New Middle Ages. Reflections on the fate of Russia and Europe"]. In *Filosofiya tvorchestva, kul'tury i iskusstva [Philosophy of creativity, culture and art]*. Vol. 1. Moscow: Iskusstvo.
4. Drotianko, Liubov. 2021. "Ekologichna kryza tekhnogennoi tsyvilizatsii: ryzyky XXI stolittia" ["Ecological Crisis of Technogenic civilization: risks of the XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(34): 9-14. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.34.16304>
5. Drotianko, Liubov and Volodymyr Zholdokov. 2012. "Multykulturalizm komunikatyvnykh protsesiv u hlobalizovanomu sviti" ["Multiculturalism of communicative processes in the globalized world"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (15): 5-8.
6. Elias, Nobert. 2001. *O protsesse tsivilizatsii. Sotsiogeneticheskie i psihogeneticheskie issledovaniya [The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychgenetic Investigations]*. Vol 1. of Changes in the Behaviour of the Secular Upper Classes in the West. Moscow, SPb: Universitetskaya kniga.
7. Ferguson, Niall. 2018. *Civilization: The West and the Rest*. Publisher: Penguin Books; London.
8. Gerder, Iogann Gotfrid. 1977. *Idey k filosofii istorii chelovechestva [Ideas for the philosophy of human history]*. Moscow: Nauka.
9. Hantington, Semyuel. 2007. *Stolknovenie tsivilizatsiy [The Clash of Civilizations]*. Translated by T. Velimeev. Moscow: AST.
10. Kin, Dzhon. 2000. *Hromadianske suspilstvo. Stari obrazy, nove bachennia [Civil Society. Old images, New Visions]*. Translated by O. Hrytsenko. Kyiv: K.I.S.
11. Kleshnia, Hanna. 2020. "Ekologichnyi imperativ yak faktor antropolohichnoi bezpeky suchasnoho suspilstva" ["Ecological Imperative as a Factor of Anthropological security of Modern Society"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (31): 57-63. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14827>
12. Kozlovskiy, P. 1996. *Etika kapitalizma. Evoliutsiia i obshchestvo [Ethics of capitalism. Evolution and society]*. SPb.: Ekonom. shkola.
13. Latouche, Serge. 1996. *The Westernisation of the World. Significance, scope and limits of the drive towards global uniformity*. Cambridge.
14. Makbraid, Uill. 2003. "Hlobalizatsiia ta mizhkulturnyi dialoh" ["Globalization and intercultural dialogue"]. *Voprosy filosofii, Problems of philosophy* 1: 80-87.
15. Ordenov, Serhii. 2018. "Arkhaizatsiia hlobalizovanoho sotsiumu v informatsiynu dobu" ["Archaization of globalized society in the information age"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(28): 54-64. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.28.13373>
16. Pivoev, Vasiliy. 2009. *Filosofiia kul'tury [Philosophy of Culture]*. Moscow: Akademichnyiyy Proekt, Gaudeamus.

17. Said, Edward. 2001. Orientalism [Orientalism]. Translated by V. Shovkun. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy".

18. Skyba, Ivan. 2021. "Spetsyfika ekolohichnoho dyskursu v XXI stolitti" ["Specificity of Ecological Discourse in the XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(34): 55-60. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.34.16316>

19. Sukhova, Nadiia. 2022. "Dolia prohresu v tsyfrovu epokhu" ["The Fate of the Idea of Progress in the Digital Age"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturo-*

lohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies 1 (35): 115-119. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.35.16569>

20. Tetcher, Margaret. 2003. *Iskusstvo upravleniya gosudarstvom. Strategii dlya menyayuschegosya mira [Statecraft: Strategies for a Changing World]*. Moscow: Alpina Publisher.

21. Shermer, Michael. 2002. *Why People Believe Weird Things*. New York: St. Martin's Press.

22. Yaspers, Karl. 1991. *Smysl i naznachenie istorii [The Origin and Goal of History]*. Moscow: Politizdat.

С. С. Орденів

ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ВЫЗОВОВ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОГО МИРА

Аннотация. В статье раскрывается специфика политико-правового измерения межцивилизационных вызовов глобализованного мира. Акцентируется внимание на том, что проблематика межцивилизационных отношений имеет тенденции к обострению, так как одним из проявлений глобализации является неравномерность экономического и социокультурного развития разных народов, регионов, цивилизационных образований. Отмечается, что позиции западных исследователей цивилизационного развития отражают самосознание преимущества западноевропейского общества. Это влечет за собой несогласованность в соотнесении терминов «цивилизация» и «глобализация», а также неоднозначность трактовки самого термина «цивилизация»: с одной стороны, он предполагает определенные универсалистские основы развития, а с другой – со всей очевидностью содержит ориентализм, ставя таким образом под сомнение существование незападных форм цивилизации. В связи с изложенным, одним из инструментов глобализации выступает гипердиффузионизм, основанный на принципе, что одна цивилизация, раса или один народ, в силу своих особенностей, являются творцами всех благ, которые у них позаимствовали менее развитые цивилизации и народы. Это в значительной степени обуславливает политико-правовое измерение межцивилизационных вызовов глобализованного мира, поэтому можно рассматривать конфликт цивилизаций как неизбежное следствие глобализации миропорядка, основанного на правилах западной цивилизации.

Ключевые слова: межцивилизационные вызовы; диалог культур и цивилизаций, глобализация, политика, право.

S. Ordenov

THE POLITICAL AND LEGAL DIMENSION OF INTER-CIVILIZATIONAL CHALLENGES OF THE GLOBALIZED WORLD

Introduction. In today's globalized society, the problems of inter-civilizational relations tend to intensify, because one of the manifestations of globalization is the uneven economic and socio-cultural development of different peoples, regions, civilizations, etc. **The aim** is to study the political-legal dimension of inter-civilizational challenges of the globalized world from socio-philosophical positions. **Research methodology.** The research uses cultural-civilizational and dialectical methods in their integrative combination. Axiological and historical approaches were also used, which contributed to a deeper understanding of the political and legal dimensions of the inter-civilizational challenges of the globalized world. **Research results.** It is emphasized that the positions of Western researchers of civilizational development reflect the self-awareness of the superiority of Western European society. This entails inconsistencies in the correlation of the terms "civilization" and "globalization" and the ambiguity of the term "civilization" itself: on the one hand, it presupposes certain universalist principles of development, and on the other hand, it clearly contains orientalism, thus calling into question the existence of non-Western forms of civilization. **Discussion.** In this way, one of the tools of globalization is hyperdiffusionism, which is based on the principle that one civilization, race, or one people, due to its peculiarities, are the creators of all the benefits that less developed civilizations and peoples borrowed from them. Therefore, non-Western peoples resist not the principles of the rule of law, but the rules and standards established by the Western world to artificially manage globalization development and exert influence on social consciousness. **Conclusions.** This largely determines the political and legal dimension of the inter-civilizational challenges of the globalized world, due to which the conflict of civilizations can be considered as an inevitable consequence of globalization.

Keywords: intercivilizational challenges, dialogue of cultures and civilizations, globalization, politics, law.

УДК 656.7.071.7.351.814.263.2:378:168.522(045)

О. М. Сідоркіна

ТРАДИЦІЙНЕ І СУЧАСНЕ У СТРУКТУРІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ (У КОНТЕКСТІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ)

Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядаються співвідношення різних світоглядних елементів у сучасній структурі масової свідомості, показується специфіка та напрями процесів, що в ній відбуваються. Синкретична структура сучасної масової свідомості базується на соціокультурній традиції, яка є результатом історичного розвитку суспільства та характеризується певним динамізмом і демонструє зміну форм свого прояву. Відповідна динаміка зумовлена соціальними, історичними та політичними процесами, що відбуваються у суспільстві, а також особливостями сучасних міжцивілізаційних викликів.

Ключові слова: буденний рівень свідомості, буття, вікові конфлікти, масова свідомість, міфологеми, міжцивілізаційна взаємодія, неорелігії, релігійна свідомість, світогляд, суспільна свідомість, структура суспільної свідомості, традиції.

Вступ

Суспільна масова свідомість як загалом, так і у своїй конкретиці, зумовленої культурно-історичними часово-просторовими рамками буття соціуму, має складну

структуру, яка містить у собі сталі й динамічні компоненти, різні рівні, певну спрямованість процесів свого розвитку. У процесі загального розвитку суспільної свідомості змінюється співвідношення окремих її